Rae seisukoht oli kahekordne. Ühest küljest esines ta korporatsioonina, olles esimesel kohal kõigi teiste linna korporatsioonide keskel. Sellena oli tal enesetäiendamisõigus, kuigi isikute liigid, kelle hulgast raad oma liikmed valis, olid piiratud, ja nimelt: literaadid ja Suure Gildi liikmed. Teiselt poolt esines raad kohaliku kõrgema võimu kandjana, teostades seda oma täiskoosolekuil magistraadina või jälle oma alakohtute kaudu. Viimastena funktsioonerusid foogtkonna-kohus ja politsei-amet. Esimene oli täielikult rae määratav, teine 1805. a. peale ainult osaliselt. Magistraadi ülesandeks oli kogu linna valitsemise üldine juhtimine. Linna majanduse ja ettevõtete valitsemine sündis üksikute kolleegiumide ja komisjonide kaudu, mis moodustati raeliikmeist ja gildide eestseisustest.

Linna kodanikkond koostus kahest korporatsioonist: Suurest ja Väikesest Gildist. Nende korporatsioonide liikmeiks võisid olla ainult Vene alamad, kes ristiusku ja kodanikkudeks vastu võetud. Peale selle nõuti, et Suurde Gildi vastuvõetav oleks õppinud kauplemist teatavate nõuete järele ja oleks kinnisvara omanik. Väikesesse Gildi vastuvõetav pidi omama tsunftipäraselt omandatud meistri-õigust.

Kuna varemail ajul kodanikkond moodustas nähtavasti linna elanikkude enamiku, suurenes hiljemini märksa väljastpoolt tulnud element, nagu aadlikud, ametnikud, talupojad jne., kellele aga kodanikkonda sissepääs jäi suletuks. Vene valitsus laskis oma fiskaalseis huvides ka need elanikud n. n. revisjoni-nimekirjadesse üles võtta, tegi nad maksualusteks ühes kodanikkonna liikmetega. Kõik maksualused olid solidaarselt kohustatud kroonumaksusid tasuma ja kandsid ka nende korraliku kokkutuleku eest ühiselt vastutust. Nii loodi makskond, millel oli ka distsiplinaarne võim oma liikmete üle, kui nad oma maksud õiendamata jätsid. Ühtlasi pidi makskond hoolitsema oma liikmete hoolekande eest nende vaesuse korral ja arendama ka nende haridusolusid. Makskonna juhtimine, eriti aga maksuasjade üle otsustamine jäi tegelikult kodanikkonna kätte. Viimase kui juhtiva elemendi ja teiste mitte-kodanikuseisusest maksualuste vahel ei jäänud sagedad hõõrumised tulemata. Nähtavasti nende mõjul lubatigi eestlastele ja venelastele valida kummalegi rahvusele üks vanem, kelle kaudu nad makskonnas võisid esindada oma huvisid. Samal pinnal võimaldus ka kõrgemal mittekodanikest elemendil, maksualusel aadlil ja ametnikel, osavõte oma esindajate kaudu üldisest maksude jagamisest.

Alg- ja keskharidus. Pärus, mille Tartu XIX sajandisse astudes oma lähemalt minevikult sai, oli koolielus samuti mannetu, nagu muudelgi aladel. Kõrgema koolina teotses siin poeglaste jaoks neljaklassiline linnakool, mille juures asus veel viies „gümnaasiumiklass". Aastasaja alul hingitses see kool ainult vaevalises varjuelus. Ja kui selle juhataja — rektor Lorenz Ewers sai ülikooli usuteaduse professoriks, vaibus kool 1803. a. täiesti surmale. Kõrgema poeglastekooli kõrval töötas veel linna tütarlastekool ühe õpetajaga.

Ülikooli asutamine tõi tunduva pöörde kogu Läänemeremaade kui ka Tartu kesk- ja algkooli ellu. Kuna rahvakoolis selle tagajärjed alles hiljemini avaldusid, andsid aga uued algatused keskkooli alal võrdlemisi pea viljakaid tulemusi. 1804. a. sai Tartu enesele gümnaasiumi, mis algas tegevust kahe klassiga (secunda, tertia), kuna 1805. a. avati ka lõppklass — prima. Esimesel aastal õppis gümnaasiumis 16 õpilast, järgmisel tõusis see arv juba 48 peale, hiljemini suurenes see vähehaaval, ulatudes 1820. a. 91-ni. Gümnaasiumi otsemaks ülesandeks seati õpilaste valmistamine ülikoolile. Neile aga, kes koolist otse ellu tahtsid astuda, pidi

Tartu, lk. 132